

ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ ТА ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ: ПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА

Стаття присвячена аналізу категорій громадянська активність та громадянськість, пошуку спільних ознак. Визначаються основні компоненти та форми громадянсько-політичної активності. Автором аналізується динаміка довіри до громадського сектора як об'єднуюча складова двох понять.

***Ключові слова:** громадянська активність, громадянськість, політична участь, громадянське суспільство.*

Першочергового значення для розвитку громадянського суспільства та самоорганізації в транзитивних суспільствах надається ступеню залучення громадян до публічного управління та наявності визначених прав і свобод. Реформування основних складових політичної системи передбачає зміни культурно-ціннісній орієнтації населення, подолання криз ідентичностей та зростання політичної самосвідомості. Запровадження налагоджених механізмів взаємодії держави і суспільства дозволить більш повно представити інтереси різних суспільних груп, підвищити якість та легітимність влади, запобігти процесам бюрократизації та олігархізації. Не зважаючи на перелічені позитивні моменти, інтенсивна політична діяльність та посилене політизування може в кінцевому результаті призводити до деструктивних наслідків.

Проблематика політичної участі та громадянської активності стала об'єктом наукових досліджень В.Борнтікова, Н. Ротар, О. Чемшит, А.Колодій, Н. Дембіцької, Н.Холмської. Варто також виділити соціологічний матеріал Українського центру економічних та політичних досліджень імені Разумкова, який став емпіричною основою статті.

Посилення суспільного запиту на особисту участь в здійсненні публічної політики стало очевидним після подій Революції гідності та підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Донедавна відносини між публічними органами влади формувалася за принципами «патерналізму», «підлеглості та підпорядкованості», це виступало гальмуючим фактором політичного діалогу. За нових умов підвищення ролі громадськості як ключового суб'єкта визначено провідною тенденцією в демократичних перетвореннях.

Участь громадян у суспільному і політичному житті суспільства повинна охоплювати всі компоненти політичної системи та громадянського суспільства, з одного боку, і задавати через запити різних груп і верств населення основні пріоритети суспільного розвитку – з іншого. Відтак можемо констатувати актуалізацію принципів відкритості та відповідальності влади, а також необхідність децентралізації та побудови внутрішньої збалансованої політики.

У розвинених суспільствах поняття «участь» найчастіше проявляється як участь у асоціативному житті, що сприяє формуванню горизонтальних соціальних зв'язків та соціального капіталу, формуючи довіру і почуття солідарності. Саме у співвідношенні цих умов найлегше реалізуються різні форми громадянської активності та участі [3, с.85].

У науковій літературі розмежовують поняття «громадянська участь» і «громадська участь». Громадянська участь (civic, citizen participation) – участь осіб в різних структурах та демократичних інститутах. На думку М.Р. Холмської під поняттям «громадянська участь» мається на увазі включення, або залучення тих, ким управляють до управління (до обговорення та розробки політичних, соціально-економічних,

культурних програм і проектів), впливу на прийняття рішень та контроль за їх виконанням, самоуправління на «низовому» (місцевому) рівні [7, с.171]. Під громадянською участю розуміється один із принципів громадянського суспільства, побудованого на засадах конституційної демократії. Мова йде про реальну можливість громадян публічно висловлювати свою позицію, консолідуватися з однодумцями для обміну думками, для пропаганди своїх поглядів, для надання організованого впливу на органи влади, висувати свою кандидатуру на виборах та інше. При цьому під громадянською участю маються на увазі найменш політизовані форми політичної участі, які передбачають при цьому не просто участь жителів, а участь саме громадян країни, тобто частини населення з активною політичною культурою, або культурою участі [6, с. 14-15].

Близьким за змістом до поняття «громадянська участь» є поняття «громадська участь». Цей термін майже не використовується сьогодні у вітчизняній політологічній літературі, проте застосовується у виданнях, які розглядають діяльність недержавних, некомерційних громадських організацій (НГО). У зарубіжній літературі це поняття отримало найбільше поширення у виданнях, присвячених аналізу методів участі громадськості в рішеннях екологічних проблем [3, с. 87].

Особливо роль у співвідношенні даних категорій відводиться поняттю «громадянськості». Вона виявляється не лише у формальному громадянстві (статус громадянина), а й передбачає існування системи цінностей, установок, поглядів, відношень до держави та суспільства. Ю.Хабермаса у своїй статті «Громадянськість та національна ідентичність» виділяє республіканську та ліберальну громадянськість. Республіканська громадянськість розглядає особистість як члена політичного суспільства, не просто підданий своєї держави, а скоріше «частина цілого», без якого він не міг би існувати взагалі. У контексті республіканської традиції самовизначення громадянина відбувається через усвідомлення «ми» та ідентифікації себе з ним. Ліберальне трактування розглядає громадянство як членство людини в політичній організації, якою є держава, і визначає певний правовий статус громадянина [2, с.64-65].

Відтак, громадянськість виражає морально-психологічної характеристики ставлення особи до держави та співгромадян у системі відносин «держава - громадянин». До специфічних рис громадянськості найчастіше відносять шанування прав людини й вміння їх захищати; уміння вимогливо ставитися до влади; відданість демократичним цінностям; політична освіченість, компетентність; толерантність і готовність до компромісу. Окремою цінністю слід відзначити залученість особистості до життя громади, участь у розв'язанні спільних проблем, в ухваленні суспільних рішень та їх реалізації, що втілюється у безпосередніх формах демократії [5].

Традиційно основними формами громадянської участі є участь у місцевих, регіональних, національних виборах, обговорення і розробка політичних, соціально-економічних, культурних програм і проектів, вплив на прийняття рішень і контроль за їх виконанням, самоврядування на «низовому» (місцевому) рівні, голосування, участь у демонстраціях, мітингах, пікетах тощо, написання листів, петицій, особисті контакти з політиками і посадовими особами, членство в різних організаціях, висунення ініціатив на місцевому рівні, сходи громадян, голосування з відкликання депутата, публічні слухання, правотворча ініціатива, територіальне громадське самоврядування, збори громадян. Така різноманітність форм участі громадськості повинна сприяти підвищенню рівня ефективності громадянського суспільства, активізувати процес політичної соціалізації громадян.

На думку українського дослідника В.Бортнікова, рівні політичної активності та механізми залучення населення можуть бути дуже різними, її злети і падіння мають

циклічний характер, проте чим більше закритим є суспільство, тим виразніші цикли, тим вірогіднішим стає ризик революційних вибухів [1, с. 40].

Одним із таких прикладів є хвилеподібне зростання громадянської активності в Україні, що є рушійною силою трансформаційних процесів в політичній системі. Про це свідчать окремі сплески акцій протесту – починаючи від революції на граніті, масштабні акції України без Кучми, Помаранчева революція і завершуючи феноменом Євромайдану. Названу динаміку посилення розвитку громадянського суспільства можна прослідкувати на тенденції формування довіри до громадського сектора як виразника суспільних інтересів та каталізатора колективної активності. Центр соціологічних досліджень ім. Разумкова в 2013 році опублікував зведений моніторинг довіри до громадських організацій в період з 2001 по 2013 рр. Діаграма відображає кризу довіри в 2008 році (повністю довіряють – 4,7 %, скоріше довіряють – 19,7 %), натомість зростання фіксується в грудні 2005 року (повністю довіряють – 6,4 %, скоріше довіряють – 26,2 %) (Рис. 1) [8]. На сьогоднішній день, можемо спостерігати продовження зростання циклу довіри, що відображає опитування соціологічною службою Центру Разумкова з 9 по 14 вересня 2016 року: повністю довіряють громадським організаціям – 7,3 %, скоріше довіряють – 44,3 % (Рис. 2) [4].

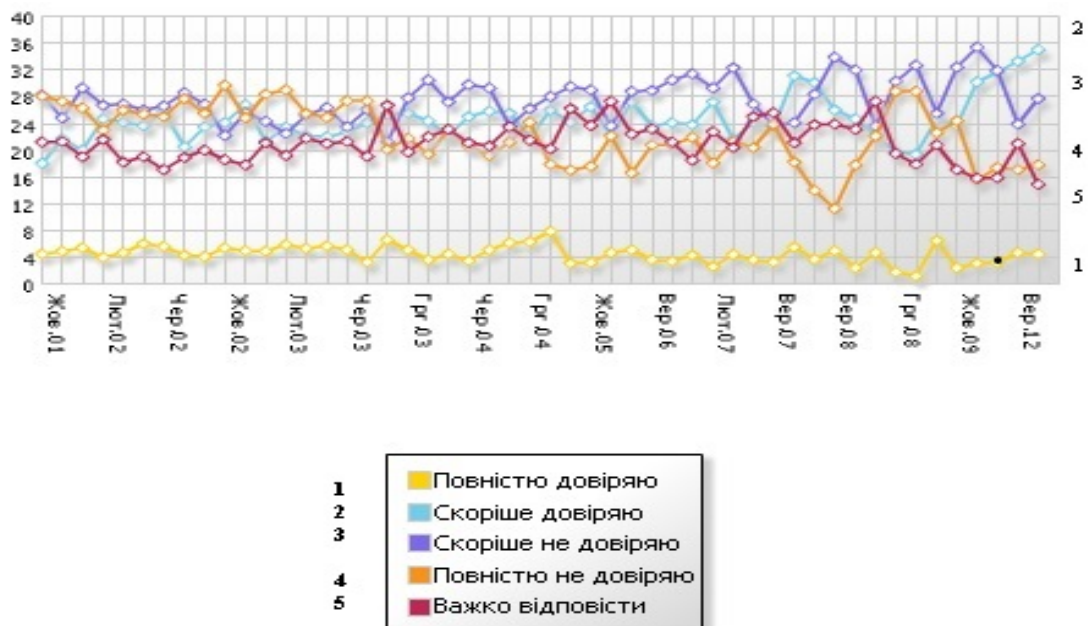

Рис. 1

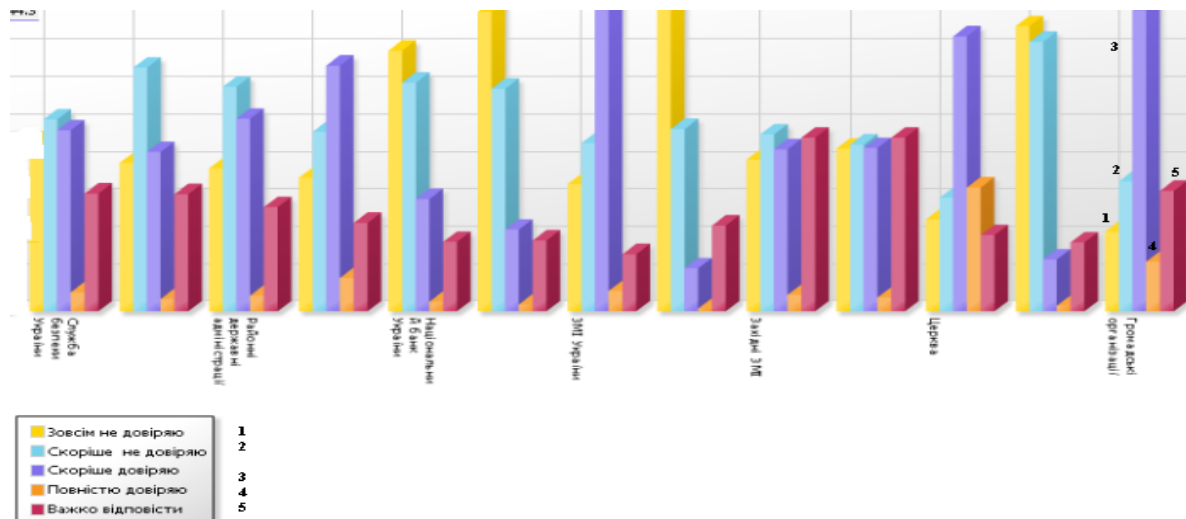

Рис. 2

Саме тому напрошується висновок, що в умовах консолідованої демократії характер громадсько-політичної активності має визначатися такими показниками, як-от: довіра населення до громадських і державних інститутів; громадянська відповідальність – відчуття особистої відповідальності щодо стану суспільних справ; політична ефективність – оцінка громадянами своєї змоги впливати на рішення влади; політична компетентність – наявність у індивіда політичних знань та досвіду, необхідних для участі в політичному процесі; інтерес до політики; довіра громадян один до одного.

Таким чином, точкою відліку для розвитку громадянської участі постає відповідна ціннісна база – наявність у структурі життєвих цінностей тих установок, що відповідають за формування мотивації участі. Це, перш за все, активна життєва позиція, високий рівень соціальної відповідальності і небайдуже ставлення до того, що відбувається у суспільстві (як в країні в цілому, так і в найближчому оточенні), готовність до активної взаємодії. В умовах сучасного суспільства принципово важливим є спроба відійти від розуміння ролі громадянина як пасивного продукту громадських структур, а вбачати в його діяльності передусім активного суб'єкта творення, легітимації та трансформації не лише громадських, а й суспільно-політичних структур.

1. Бортніков В. Соціокультурний вимір політичної участі в умовах демократичної трансформації / Бортніков В. // Політичний менеджмент. – 2007. – № 5. – С. 28–40.
2. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність / Юрген Габермас [Умови громадянства: Зб. ст. / Під редакцією Варта ван Стінбергена]. — К., 2005. — С. 49-70.
3. Голуб'як Н.Р. Громадянська активність як індикатор демократії участі /Н.Р. Голуб'як [Побудова миру і справедливості. Місія України: моногр.]. – Івано –Франківськ, 2016. – С. 85-97.
4. Зараз я називатиму окремі соціальні інституції. Якою мірою Ви їм довіряєте?// Соціологічне опитування Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1143
5. Лола В. Громадянськість як основа формування світогляду персоналу публічної служби [Електронний ресурс] / В.Лола // Публічне адміністрування: теорія та практика [Електронний збірник наукових праць]. – 2011. – Вип. 1 (5) – Режим доступу : [http://dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11lvvpps.pdf](http://dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11lvvpps.pdf)
6. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ» – Київ, 2013. – С.14-15.
7. Холмская М.Р. Политическое участие как объект исследования. Обзор отечественной литературы / М.Р. Холмская // Полис. – 1999. – № 3. – С. 170– 176.

8. Чи довіряєте Ви громадським організаціям? (динаміка, 2001-2013) // Соціологічне опитування Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=81

The article analyzes the categories of civic engagement and citizenship in order to seek common characteristics. The basic components and forms of civic and political activity are determined. The author analyzes the dynamics of trust in the public sector as the part of combining two concepts.

Keywords: civic engagement, citizenship, political participation, civil society.

Стаття посвячена аналізу категорій громадянська активність і громадянськість, пошука загальних ознак. Визначаються основні компоненти і форми громадянсько-політичної активності. Автор аналізує динаміку довіри до громадського сектору як об'єднуюча складова двох понять.

Ключевые слова: громадянська активність, громадянськість, політичне учасня, громадянське общество.

**УДК 32
ББК 66.4**

Ігор Доцяк

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКИХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті аналізуються соціально-економічні основи політичної поведінки громадян. Розглядаються різні форми політичної активності в контексті соціально-економічних детермінант. Наголошується на взаємозв'язку економічних, соціальних, політичних та культурних чинників як основи політичної поведінки.

Ключові слова: економічні інтереси, політична поведінка, ціннісні орієнтації, виборча активність.

Органічним елементом структури політичної системи виступає політична поведінка громадян та їх різноманітних об'єднань. Через неї реалізується активність соціуму з метою реалізації своїх потреб та інтересів в контексті політико-владних відносин. Сам поведінковий, діяльнісний аспект аналізу політики бере свій початок із теорії соціальної дії, які розвивають М.Вебер і Т.Парсонс.

До вихідних підвалин будь-якої соціальної дії Т.Парсонс відносить існування носія дії, наявність ситуації, коли дія відбувається, узгодженість мети дії та засобів її досягнення [1, с.144]. Людську дію характеризують:

а) символічність (мова, цінності, інші регулятори); б) нормативність, тобто підпорядкованість загальним нормативним зразкам; в) волюнтаризм – незалежність від умов середовища та водночас залежність від суб'єктивних визначень ситуації. М.Вебер виділяв чотири типи соціальної дії: традиційний, афективний, ціннісно-раціональний та цілераціональний, проте саме два останні визначались як ті, що в повній мірі несуть соціальне наповнення [2, с.231]. Політична поведінка є проявом соціальної поведінки, що реалізується в системі політико-владних відносин. Вона може розглядатись як сукупність дій та недійнь соціального суб'єкта, зумовлених політичною ситуацією, політичними та культурними традиціями, його особистісними якостями. Політична поведінка виступає сукупністю реакцій соціальних суб'єктів на діяльність політичної системи. Стосовно носіїв політичної поведінки, то вона поділяється на колективну і особистісну.